

PETR LOZOVIUK

Tirol - kettéosztott tartomány az egyesülő Európában?

A következetes föderalizáció megvalósításának kilátástalansága és a világméretű háborús konfliktus sikertelen rendezése a Duna menti államok közösségének végleges széthullásához vezetett. A Saint Germain-i békeszerződés, mely megállapította Közép-Európa új határait, Tirol déli részét (azaz a Brenner-hágótól nyugatra eső területet) 1919-ben Olaszországhoz csatolta. Mindez még az 1915. évi londoni megállapodás következménye volt, amellyel Franciaország és Nagy-Britannia az Osztrák-Magyar Monarchiának ezt a gazdag és stratégiai fontosságú részét Olaszországnak ígérte oda azzal a feltétellel, hogy az antanthatalmak oldalán lép be a háborúba. Mikor némi habozás után az amerikai elnök, Woodrow Wilson is - noha nem volt a londoni egyezmény lekötöztetése-egyetértett a javaslattal, Tirol szétszakadása végérvényesen eldőlt.

Olaszország hirtelen 74 000 km² terjedelmű, 250000 lakos által lakott terület birtokába jutott, melynek lakosai közül az 1910. évi, tehát az utolsó, háború előtti népszámlálás alkalmával csupán 2,9% vallotta magát olasz nemzetiségűnek. Tirol kettéosztása következtében megbomlott az területi egység, mely sok száz éven keresztül gazdasági, politikai és etnikai egységet alkotott. Ezzel az erőszakos eljárással Tirol de facto három részre szakadt: egy északira, melynek „fővárosa” Innsbruck, egy keletre, melynek természetes központja Linz (mindkét említett rész Ausztria területén helyezkedik el, azonban kölcsönösen elválasztja őket egymástól Salzburg, mely külön tartományi terület), és a déli, Olaszország területére eső részre.

Sem a békeszerződés, mely Dél-Tirolt Olaszországhoz csatolta, sem egyéb egyezmény nem tette kötelezővé a nyelvben és kultúrájában a többségi olasztól eltérő lakosság jogainak tiszteletben tartását, így aztán a dél-tiroliak a fasizálódó Olaszországban a minimális autonóm jogokat sem kapták meg. A fasiszták, hatalomhoz jutásuk után, 1922-ben a nemzetiségi kisebbségek felszámolását hirdették meg. A németül beszélő lakosság gyors elolaszítását több eszközzel kívánták elérni: egyrészt a kormány italizációs kampányának intézkedéseivel, másrészt a németeknek az etnikailag kompakt dél-tiroli területről való kitelepítésével és fordítva, az olaszok déli tartományokból történő tömeges dél-tiroli beköltözésének támogatásával. Minden iskolatípusban betiltották a német nyelvű oktatást. A németül beszélő tanítókat tiszta olasz nyelvterületre helyezték át, míg helyüket délről származó pedagógusok foglalták el. Hasonló folyamat játszódott le a hivatalnokok és az állami alkalmazottak között is. Ezt az időszakot a német szakirodalomban a „katakomba-iskolák” korszakának szokták nevezni. Sok helyen ugyanis titokban folytatódott a német nyelvű oktatás, noha ezért szigorú büntetés járt. 1925-ben az olasz nyelvet kizárólagos hivatalos nyelvvé nyilvánították. Ezentúl minden helységnevet csakis olaszul lehetett feltüntetni, és betiltották a „Tirol” elnevezés használatát. A dél-tiroliak számára a nemzeti lét legnehezebb szakasza következett.

Miután a náci Németországban átvették a hatalmat, Hitler szívesen lépett fel - a nemzetiszocialista propaganda szellemében - a veszélyeztetett külföldi német enklávék védelmezőjének szerepében. A Csehszlovák Köztársaság és annak nemzetiségi politikája részére címzett kijelentései eléggé ismertek. Kevésbé ismert azonban, hogyan közelítette meg a Harmadik Birodalom politikai reprezentációja saját hatalmi érdeke szellemében Dél-Tirol ügyét. 1938. május 7-én, olaszországi hivatalos állami látogatása alkalmával Hitler a következő kijelentést tette: „Az én rendíthetetlen akaratom és üzenetem a német nemzet számára az, hogy a köztünk levő, Alpok alkotta természetes határ mindig sértetlen maradjon.” A náci németek természetesen meg akarták őrizni Mussolini szövetségét, és ezenkívül szükségük volt a dél-tiroliakra csakúgy, mint az újonnan szerzett keleti területek

német etnikai elemeire. Ezért a német és olasz fél 1939-ben kormányközi szerződést írt alá, melynek alapján Dél-Tirol lakossága választani kényszerült a két állampolgárság között. A német állampolgárság mellett való döntés a szülőföld kötelező elhagyásával járt együtt, az olasz állampolgárság pedig egyet jelentett az etnikai sajátosságok megőrzésére való jog elvesztésével: A 246 000 opcióra jogosult dél-tiroli német személy közül 211 000 választotta a német állampolgárságot, az olasz állampolgárság megtartása mellett pedig 34 000 fő döntött. Az elkövetkező években mintegy 75 000 dél-tirolit telepítettek kelet-európai német nyelvterületre. Néhányat közülük az akkor még a Német Birodalomhoz tartozó Szudéta-vidékre telepítettek. Az egész áttelepítési tervet elsősorban az a nehéz helyzet juttatta csődbe, amelybe Németország és Olaszország a második világháború harcterein jutott.

Azt követően, hogy Olaszország 1943 szeptemberében külön békét próbált kötni a szövetségesekkel, a német egységek elfoglalták az ország jelentős részét. Közvetlen német irányítás alá került rövid időre a dél-tiroli terület is. Ekkor azonban már közeledett a háború vége. A tiroliak politikai tevékenysége a háború vége felé a területnek a szabad Ausztriában történő újraegyesítésére irányult. Röviddel a fasiszta Németország kapitulációja után nemzetközi szinten követelték a népszavazás kiírását. 1920-ban ily módon oldottak meg egy hasonló szituációt a számottevő szlovén kisebbség által lakott Karintia déli részén. Több mint 160 000 dél-tiroli írta alá az „óhazához” való visszacsatolást követelő petíciót. E követelés alátámasztására Ausztriában és Dél-Tirolban számos tömeges demonstrációt szerveztek. A szövetségesek azonban a népszavazás kiírására vonatkozó osztrák javaslatot elutasították, és az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés Dél-Tirolt végérvényesen Olaszországnak ítélte. A szövetségesek döntése után az osztrák fél képviselőiben a külügyminiszter, Karl Gruber igyekezett a lehető legszélesebb körű autonómiát kieszközölni a dél-tiroliak számára az olasz államon belül.

A párizsi szerződés

1947 szeptemberében, tehát még az Olaszországgal kötött békeszerződés aláírása előtt, de már abban az időszakban, amikor nyilvánvaló volt, hogy a szövetségesek nem fogadják el a dél-tiroli területi viták megoldására készült osztrák változatot, egyezség született az „olaszországi dél-tiroli sajátosságok” védelmére. Az olasz miniszterelnök, Alcide de Gasperi és az osztrák külügyminiszter, Karl Gruber aláírásával ellátott szerződés alapdokumentummá vált, melyre a dél-tiroli öngazgatás védelmezői gyakorta hivatkoztak. A szakirodalom ezt a dokumentumot kétféleképpen emlegeti: egyrészt az aláírás helye szerint, mint párizsi szerződést, másrészt az aláírók neve szerint, Gruber - De Gasperi szerződésként.

Ez a szerződés a német lakosságot több mint két évtizedes elnyomás után az olasz lakossággal egyenrangúvá nyilvánította. Az első bekezdés aránylag széles körű nyelvhasználati jogokat biztosított a dél-tiroliak számára: a német nyelv visszatért az iskolákba, a helységnevek újra kétnyelvűek lettek, a lakosság ismét használhatta a német kereszt- és vezetékneveket. A második bekezdésben Olaszország elismerte a dél-tiroliak jogát az autonóm törvényhozói és végrehajtói hatalom gyakorlására, mely az adott régióra vonatkozik. A harmadik és egyben utolsó fejezetben az a téma fogalmazódott meg, melyet a jövőben az Osztrák Köztársasággal közösen kell Olaszországnak megoldania a „jósomszédi kapcsolatok kiépítése érdekében”. A szerződésben szó van az úgynevezett opciós kérdés megnyugtató rendezésének szükségességéről. A második világháború befejeződése után ugyanis az olasz kormány a Hitler és Mussolini által kötött szerződés értelmében igyekezett úgy tekinteni a kitelepített dél-tiroliakra, mint német állampolgárságú egyénekre. Ezzel esetleges visszatérésüket akarták megakadályozni, megőrizve így az olasz szempontból kedvező etnikai arányokat. A párizsi szerződés azonban a kikényszerített kitelepítési eljárást felülvizsgálta. 1948 februárjában érvénybe lépett a szerződésből kiinduló dekrétum, mely

gyakorlatilag minden, a háború alatt Németországot választó dél-tirolinak visszaadta az olasz állampolgárságát. A következő hónapokban a kitelepítettek mintegy egyharmada tért vissza Dél-Tirolba.

Az első autonóm szervezeti szabályzat - A ladin probléma

A demokratikus erők nyomására és bizonyos mértékben külföldi befolyás hatására is az olasz törvényhozói nemzetgyűlés 1948. január 31-én jóváhagyta Dél-Tirol első autonóm szervezeti szabályzatát. Ezáltal azonban a túlnyomórészt német Dél-Tirol (Bozen tartomány) és a nagyrészt olaszok által lakott Trentino tartomány egy közigazgatási egységben, a Trentino-Südtirol tartományban egyesült. Az egyesítésre a németek képviselői tudta nélkül került sor. Az ilyen és ehhez hasonló eljárásokat azonban a párizsi egyezség kifejezetten megtiltotta. A Trentino-Südtirol autonóm terület részére regionális parlamentet és önkormányzatot létesítettek, melyet azonban kétharmados olasz többség uralt. Az olasz lakosság majorizálásának következtében gyakorlatilag kezdettől fogva kölcsönös konfliktusok sora jellemezte a helyzetet. A párizsi szerződés többi pontját is hasonló módon kerülték meg, vagy egyszerűen nem teljesítették.

Csakúgy, mint a párizsi szerződés, az autonóm szervezeti szabályzat sem vett figyelembe egy jelentős tény: a legkisebb és a véletlen folytán éppen Dél-Tirol területén élő nemzetiségi csoport, a ladinok létezését. A ladinokat a rómaiak által elolaszosított rétoromán törzsek utódaként tartják számon. A velük kapcsolatos legrégebbi írásos emlék, mely bizonyítja a térségben való létezésüket, az időszámításunk előtti 15. évből származik. A svájci Graubünden és Friuli kantonban élő rétorománokkal-akik egy másik olasz autonóm terület, a Friuli-Venezia Giulia jelentős részét is lakják - közösen alkotják a rétoromán nyelvközösséget.

Az általuk lakott terület a múltban jóval terjedelmesebb volt. Hosszú évszázadok során azonban nem sikerült saját kulturális központot kiépíteniük, és nem alakult ki náluk számottevő elit, mely hű maradt volna az anyanyelvhez, és alapul szolgált volna a nemzeti nemesség megteremtésében. Ezért sokfelé a harciasabb német nemzet nyelvét és kultúráját vették át. Viszonylag kompakt csoport Dél-Tirol területén csak a Dolomitok öt völgyében maradt fenn (az úgynevezett dolomiti ladinokról – Dolomiterladiner - van szó), ahol a mai napig jelentős többségben élnek.

Egészen a közelmúltig a ladinokat mint sajátos etnikai csoportot mindenki mellőzte. Az olasz nacionalista propaganda olaszoknak nyilvánította őket és nyelvüket csupán az olasz nyelv egyik dialektusának tekintették. Az 1920-30-as években a ladinok asszimilálására tett sikertelen kísérletek után a tiroli németekkel együtt idegen elemmé nyilvánították, majd a német állampolgárság felvételére kényszeríték őket, ami az ország elhagyásával járt együtt. Ily módon körülbelül 2000 ladin hagyta el szülőföldjét.

A második világháború után a *Zent ladina Dolomites* mozgalom a ladinoknak, mint a Dél-Tirolban élő harmadik nemzeti csoportnak hivatalos elismerését szorgalmazta. Azonban petícióik és tüntetéseik visszhang nélkül maradtak. Részleges sikert csak az ötvenes évek elején értek el, amikor hivatalosan elismerték, hogy Bolzano tartományban megtalálható ez a sajátos etnikum. Ez adta az indítást ahhoz, hogy az autonóm szervezeti szabályzatba foglalt nemzetiségi jogok némelyikét a ladinokra is kiterjesszék. Szavatolni kívánták a ladinok számára a jogot ősi szokásaik és hagyományaik ápolására és a ladin helységnevek használatára. Azokon a területeken, ahol a ladin nyelvet használták a mindennapi érintkezésben, ezt követően az iskolákban is taníthatták ezt a nyelvet. Annak ellenére, hogy az 1948. évi autonómia az egész régióra vonatkozott, tehát a déli Trentino tartományra is, az itt élő ladinok (az úgynevezett fassaladinerek) nem juthattak hasonló jogokhoz.

Az ötvenes évek

Az 1940-es évek végén Róma által is támogatott jelentős bevándorlási hullám indult meg az ország déli részéről Dél-Tirolba. A bevándorlók elsősorban a városokat vették célba, és gyakorlatilag mindenütt élvezték a köztársasági és az „autonóm” kormány nagylelkű támogatását. Már 1957-et írtak, mikor a közmunkákért felelős minisztérium 2,5 milliárd lírát utalt át egy 5000 lakást számláló lakónegyed építéséhez Dél-Tirol legnagyobb tartományában, Bolzanóban (Bozen). Az olasz kormány szándéka nyilvánvaló volt: olasz bevándorlók beáramlásával megváltoztatni a nemzetiségek arányát a jelentős dél-tiroli központban és ezáltal befolyásolni a tartomány etnikai helyzetét. A bevándorlások sorozatát a helyi lakosság kezdettől fogva kedvezőtlenül fogadta. E feszült helyzet az ötvenes évek második felében érte el tetőpontját.

1957. november 17-én tömeggyűlésre került sor a sigmundskroni várnál, milyen több mint 35000 dél-tiroli tüntetett az idegenek betelepítése és a párizsi békeszerződés megszegése miatt. „El a kezekkel Tiroltól!” jelszóval követeltek különleges autonómiát Dél-Tirol számára. Ugyanebben az évben követték el a német nacionalisták első bombatámadásukat. Miután az Osztrák Köztársaság 1955-ben teljes politikai önállóságot nyert külpolitikájában, következetesen szemmel tudta tartani a Dél-Tirolnak ígért autonómia megvalósítását és megőrzését. 1956. október 6-án a bécsi külügyminiszter jegyzéket nyújtott át az olasz kormányoknak, melyben a Dél-Tirolt érintő minden ügyes-bajos dolog megvitatásra szólítja fel Olaszországot. Ezt azonban az olasz kormány visszautasította azzal az indokkal, hogy a kérés Ausztria részéről Olaszország belügyeibe való beavatkozást jelenti. Miután a következő években sem javult a helyzet, és a kétoldalú tárgyalások eredménytelenül végződtek, az osztrák külügyminiszter, Dr. Bruno Kreisky bejelentette, hogy Ausztria a dél-tiroli problémát az ENSZ 15. közgyűlése elé terjeszti. A dél-tiroli kérdés ezáltal nemzetközi méretűvé vált.

Az új autonóm szervezeti szabályzat

Az 1960. és 1961. évi ENSZ-közgyűléseken elfogadott határozatok igazolták a dél-tiroli konfliktus során tanúsított osztrák elkötelezettség létjogosultságát. Egyúttal feladatuk adták Olaszországnak az egyre jobban elmérgesedő helyzetből való kiút keresését az északi szomszédokkal karöltve. A tárgyalások következő sorozata - melyet egyik oldalról az Osztrák Köztesaság és a Dél-Tiroli Néppárt (Südtiroler Volkspartei, SVP - a Dél-Tirolban tevékenykedő legjelentősebb politikai csoportosulás), a másik oldalról pedig az olasz kormány vezetett - sem hozott konkrét eredményt. Az SVP a dél-tiroli autonómia sorozatos korlátozásai ellen tüntetve, a regionális kormány pártjaival folytatott 11 éves együttműködése után, 1959-ben ellenzékbe vonult.

A politikusok diplomáciai módszereinek csődjével egy időben, egyre gyakrabban kerültek előtérbe a szélsőséges szervezetek akciói. Nyugat-Európa figyelmét leginkább az úgynevezett „tüzes éjszaka” keltette fel, amikor is 1961. június 11-én, egyetlen éjszaka leforgása alatt 37 robbantásos merénylet történt. Az olasz lakosság is egyre radikalizálódott, és időközben jelentős számszerű és százalékos növekedést ért el.

Az akkori helyzet tarthatatlansága Rómát újabb tárgyalásokba kényszerítette, melyek fokozatosan részleges sikerekhez vezettek. Végeredményként 1969-ben minden résztvevő párt elfogadta a dél-tiroli öngazgatás megvalósítására hozott intézkedések összességét, melynek alapján kidolgozták és 1972. január 20-án érvénybe léptették az új autonóm szervezeti szabályzatot.

A Trentino-Südtirol autonóm területet ezáltal a bolzanói és trienti autonóm tartományok politikai felépítményévé nyilvánították. Az új autonóm szervezeti szabályzat egy sor megoldatlan helyi problémát utalt át a tartományok hatáskörébe. Ennek köszönhetően ma

Dél-Tirol széles körű önállósággal rendelkezik a régióval és a köztársasággal szemben, mely nemcsak kulturális területen, hanem a közigazgatási-politikai, gazdasági és beruházási kérdések megoldásában is érvényesül.

A szervezeti szabályzat határozata a következő autonóm szervezetet állapította meg a régió számára: regionális tanács, regionális kormány és kormányelnök. A regionális tanács Bolzano és Trient tartományok parlamentjeinek választott képviselőiből áll. Mindkét tartományi parlamentbe 35 képviselőt választanak, tehát a regionális tanács 70 tagú. Székhelye működési idejének (5 év) első fele alatt Trientben, a második periódusban pedig Bolzanóban található. A regionális tanács elnökévé a működési időtartam első felében olasz, a második felében pedig német nemzetiségű képviselőt kell választani. A regionális tanács feladatát az autonómia keretein belüli törvényhozás és a regionális kormány munkájának figyelemmel kísérése alkotja.

Az új autonóm szervezeti szabályzat a régió hatáskörébe utal bizonyos területeket, aminek következtében módjában áll a régió szerveinek törvényeket hozni, és rendezni a jogi normákat ezeken a területeken. Mindennek csupán egy feltétele van: az intézkedések legyenek összhangban az Olasz Köztársaság Alkotmányával és nemzetközi kötelezettségeivel. Bolzano Dél-Tirol Autonóm Tartomány (így hangzik a teljes, hivatalos név) törvényhozói testülete a dél-tiroli tartománygyűlés. Benne több mint hatvan százalékos stabil többséget a Dél-Tiroli Néppárt alkot.

Az autonómia a gyakorlatban

A legutóbbi, 1981. évi népszámlálás adatai szerint az Olasz Köztársaságban körülbelül 290 000 német nemzetiségű állampolgár él, akik az összlakosság 0,5%-át képezik. Dél-Tirolon kívül, ahol a németül beszélő kisebbség döntő többsége él, találunk még néhány ezer német anyanyelvű lakost Észak-Olaszország német nyelvű „szigetein” is.

Annak ellenére, hogy a Dél-Tirolban használatos német nyelv a dél-bajor dialektusba tartozó négy jelentős tájszólás egyike, nagy hangsúlyt fektetnek az itt élők az irodalmi nyelv (Hochdeutsch) gondozására. A nyelvi sajátosságok elvesztését több közép-európai nemzethez hasonlóan, egyenes összefüggésben látják az etnikai öntudat elvesztésével. És éppen a Hochdeutsch az, amely lehetővé teszi a dél-tiroliak számára a német nyelvi világtól őket elválasztó politikai határok nyelvi és kulturális úton történő átlépését. Az új autonóm szervezeti szabályzatrévén biztosított tág mozgástérnek köszönhetően a dél-tiroliak korlátozás nélkül élhetnek az etnikai mássághoz való joggal. Egy interjúban Silvius Magnago - 1989-ig tartományfőnök (a dél-tiroli tartománygyűlés képviselője) - a következőt állapította meg: „Olasz állampolgárok vagyunk; Olaszország a mi államunk, de nem a hazánk. Mint állampolgárnak vannak bizonyos kötelességeim az állammal szemben, például katonai szolgálatot teljesíteni. Azonban kulturális és nyelvi téren nem fogjuk keresni a kapcsolatot Rómával. Ezért olyan szabadságnak kell örvidenünk, melyben nem érzékeljük az államhatárok létezését. Tehát mint állampolgárnak teljesítenem kell a kötelességeimet, de senki sem kényszerítheti rám, hogy olasznak érezzem magam.” Magnago itt saját szemszögéből nézve könyörtelenül válaszolt meg egy nagyon fontos kérdést: meddig érjen az állam jóakarata az etnikai csoportok követeléseinek figyelembevételében? Két, nagyjából hasonló kulturális fejlettségű és számarányú etnikum egymás mellett élése gyakran jár kellemetlen „találkozásokkal”. A dél-tiroli típusú autonóm megoldás kísérlet, és mindeddig úgy tűnik, többé-kevésbé sikeres kísérlet arra, hogyan lehet mindkét oldalról tompítani a szélsőséges nacionalista ellentéteket. Minden nacionalizmusban azonban egyben jó adag irracionális is bujkál, ezért nem feltétlenül igaz az állítás, hogy a dél-tiroli probléma megoldására pontot tehetünk.

Az autonóm elrendezés elsősorban a Dél-Tiroli Néppárt évtizedeken át gyakorolt disszimilációs politikájának eredménye. Az utóbbi időben azonban ezt a legerősebb dél-tiroli politikai erőt is egyre gyakrabban támadják az extrém megoldások hívei. Az egyik oldalon szembe kell a pártnak szállnia az olasz neofasiszta nacionalisták támadásaival, melyek nyíltan az autonómiát vették célba, a másik oldalon pedig annak az úgynevezett „alternatív” dél-tiroli politikusokból álló politikai csoportnak a támadásait kell kivédeniük, amely a német érdekek még erősebb megvalósítását követeli.

Bolzano tartomány az államigazgatás tekintetében jelenleg 116 településre (Gemeinden) tagolódik. Leszámítva öt olyan települést, ahol az olasz lakosság él többségben és további nyolc, túlnyomórészt ladin lakosságú települést kívül, az összes többi településen a tiroli németek alkotnak többséget. Sok helyen totális többségről beszélhetünk: 21 településen a németül beszélő lakosság százalék-aránya 99%, 47 helyen pedig 95% feletti, és 10 helyen 90-95% között mozog. A német nyelvű kutató intézet (Institut für deutsche Sprache, Mannheim) tájékoztatása szerint Dél-Tirol előreláthatólag az egyedüli olyan terület lesz, ahol a német nyelvű kisebbség száma növekvő tendenciát mutat. Az utóbbi években mindez paradox módon az olasz lakosság rovására történt.

A 123 000 dél-tiroli olasz nagyrészt városban él. Maga a főváros, Bolzano több mint 75 000 olasz nemzetiségű lakost számlál. Az össznépességben belül mindeddig legmagasabb arányszámú (34, 3%) az olaszok a harminc évvel ezelőtti, 1960. évi népszámlálás idején érték el. Az új autonóm szervezeti szabályzat bevezetésével a német nyelvű csoportok kiváltságai kedvező hatással voltak a német lakosság arányának alakulásában a tartomány összlakosságának számához viszonyítva.

Az autonóm törvényekkel összhangban 1981-től egészen az új népszámlálásig (1991) érvényes az adott etnikai arányszám figyelembevétele az állami és hivatalos munkahelyek betöltésénél. E szabály szerint az állami szolgáltatásokban az egyes nemzetiségek tagjai csakis olyan arányban dolgozhatnak, mint amelyet a három nemzetiség tagjai között a legutóbbi, 1981. évi népszámlálás kimutatott. Emiatt az állami apparátus terjedelmes átépítésére került sor az 1977-1989-es években, ugyanis az mindaddig szinte kizárólagosan olasz kézben volt. 1989. december 1-jéig az 5376 állami munkahelyet, melyekre a fenti rendelet vonatkozott, 2879 (azaz 53,9%) olasz, 2380 (44,3%) német és 99 (1,8%) ladin nemzetiségű munkaerő foglalta el. Ez az arány valószínűleg később fog kialakulni, ugyanis jelenleg még nincs minden hely betöltve.

Érdekes vita bontakozott ki a Bolzanóban létrehozandó dél-tiroli egyetem kérdése körül. A brixeni püspökség keretében működő Bölcsészeti-Teológiai Szeminárium kivételével, mely az Innsbrucki Teológiai Kar alá tartozik, nem létezik Dél-Tirolban semmilyen felsőfokú intézmény. Egy kétnyelvű egyetem megalapításának tervét a dél-tiroli előljárók azzal érvelve utasították el, hogy szándékukban áll továbbra is megőrizni szellemi kapcsolatukat az innsbrucki egyetemmel, ahol a dél-tiroli diákok többsége folytatja tanulmányait

Figyelemre méltó rendszer került bevezetésre az alsóbb iskolatípusoknál. Dél-Tirolban jelenleg megtalálhatók mind a német, mind az olasz tanítási nyelvű iskolák; a másik nemzet nyelvének oktatása azonban mindkét típusú iskolában kötelező. A túlnyomórészt ladinok által lakott területek iskolái különös csoportot alkotnak. A tanítási órák egyik fele németül, a másik olaszul folyik. A saját nyelvüket, a ladin nyelvet „kiszegítő” nyelvként használják a tanulók. 1988 óta ezen a nyelven tartható a földrajzóra. Minden kisebbség jövőjét illetően döntő fontosságú az óvodáskorú gyermekek eredeti környezetben és saját anyanyelven történő nevelése. Ezért a ladinok életében is nélkülözhetetlen helyet foglalnak el a ladin nyelvű óvodák. Az egyes nyelvcsoportok iskoláinak működéséért az tartomány gyűlés három nemzetiségek szerint elkülönített - iskolahivatala felel.

A német nemzetiségű tanulók minden iskolatípusban többséget alkotnak, azonban felsőbb fokon az arányuk jelentősen csökken, és az olaszok iránya nő. A legfiatalabb

generáció tagjai közti nyelvi és nemzetiségi arányokról nyújt képet a következő táblázat (az adatok az 1988-89-es tanévből származnak).

tanulók és osztályok	német	olasz	ladin	összesen
alsó tagozatba beiratkozott	21561	4580	1245	27386
osztályok száma	1970	378	102	2450
felső tagozatba beiratkozott	14180	3956	854	18990
osztályok száma	716	212	45	973
középiskolába beiratkozott	11505	6059	513	18077
osztályok száma	538	338	30	906

A tömegtájékoztatási eszközök világában mindenre kiterjedő tolerancia uralkodik. Igaz ugyan, hogy csak egy német nyelvű napilap, a *Dolomiten* jelenik meg (42000 példányban), azonban ezt a látszólagos hiányt nagyon jól pótolja a szomszédos Ausztria, Németország és Svájc sajtója. A *Dolomiten*, a „dél-tiroliak napilapja” az SVP által folytatott politikához közel álló, sokéves hagyományokra támaszkodó napilap. De sok más időszaki sajtótermék és publikáció jelenik meg németül. Természetesen itt is kedvezően hat

Ausztria és Németország közelsége. Ezenkívül a tiroli németek rendelkezésére áll több állami és magán rádió- és tévéállomás. A ladinok anyanyelven történő tájékoztatásáról a következő fejezetben esik szó.

Az új autonóm szervezeti szabályzat a ladinok életében Gyökeres változásokat hozott az új szervezeti szabályzat. a ladinok életében. A Bolzano tartomány területén a Gadertal öt településében (értsd ezen a legkisebb közigazgatási egységet) és a Grödental három településében alkotnak a ladinok többséget. Az autonóm szervezeti szabályzat ígérete alapján 1977-ben a gadertali ladinok egyik központjában, St. Martin in Thurnban kulturális intézetet létesítettek a ladin nyelv és kultúra ápolására. Nevét Micurá de Rü, a hazafias érzelmű pap nevére kapta, aki a 19. század második felében kiállt a ladin kultúra emancipációs törekvései mellett. A népi szokások és mesterségek megőrzésére tett intézkedései mellett másik nagy érdeme publikációs tevékenysége. Szakmai körökben elsősorban az intézet által kiadott tudományos jellegű folyóirat, a *Ladinia* ismert. A ladinok, mint más kevésbé jelentős etnikum, a mindennapi élet legkülönbözőbb területein érzékelik hátrányos helyzetüket, mely egyrészt minoritásukból, másrészt az anyaország hiányából ered. Ez utóbbi szükség esetén képes lenne nyelvi háttérrel biztosítani számukra. Kibontakozni látszik ebben az irányban egyfajta együttműködés a nyelvrokon svájci rétorománokkal, kiknek száma azonban nem sokkal magasabb, mint a ladinoké.

A legjelentősebb ladin folyóirat a ladinok mind az öt kodifikált nyelvén megjelenő *Usc di ladins*, fő sajtóorgánumuk és egyben nemzetiségi életük fő szervezője pedig az *Union Generela*. Ezenkívül egész sor egyéb folyóirat és könyv jelenik meg ladin nyelven, melyeket az egyes települések adnak ki. Az utóbbi időben olasz és német újságokban, folyóiratokban is jelennek meg ladinul írott cikkek. Rádióműsorok sugárzása már 1964-től biztosított számukra. Az állami RAI-adón kívül néhány magán-rádióállomás is sugároz ladin nyelven. 1988-tól nézhető a helyi ladin televízióadás (30 perc hetente).

A ladin települések társadalmi életét több egyesület és szervezet szavatolja. A leghíresebb közülük az *Union Generela di Ladins dla Dolomites*, melyet a ladin kulturális érdekek képviselőjeként, valamint a nemzeti jelleg védelmezőjeként tartanak számon. A ladinok nagy jelentőséget tulajdonítanak anyanyelvüknek. Annak megőrzésében látják a lehetőséget az etnikai kultúra többi összetevőjének életben maradására. Az 1983. augusztus 8-i regionális törvény 63. bekezdése alapján a ladinok politikai képviselőjét legalább kettő, a regionális tanácsból származó politikusnak kell ellátnia a dél-tiroli tartománygyűlésben.

A ladinok kisebbségi jogainak tiszteletben tartása nemzeti öntudatuk megerősödésében mutatkozik meg. Az 1981. évi népszámláláskor a gadertaliak és a grödentaliak 90%-a vallotta

magát ladin nemzetiségűnek, ami 14%-kal több, mint az előző, 1971. évi népszámlálás eredménye. Azonban minden, a ladin előjáróknak köszönhető siker ellenére a valóság az, hogy ezek a jogok csupán őket, tehát a ladinok kisebbségét illetik meg. 1927 óta a ladinok Észak-Olaszország két régiójában (Trentino-Südtirol és Valle d' Aosta), valamint három tartományában (Bolzano, Belluno és Trient) élnek szétszórva. E felsorolt területek mindegyikében más a kisebbségi szervezeti szabályzat, és ezáltal különböznek a biztosított jogok is. A ladinok össz-száma 30-40 000 között mozog.

A ladin etnikum nemzetileg kevésbé öntudatos részének sorsa mindeddig nem dőlt el. Minden körülmény arra mutat, hogy ha ők maguk törekedni fognak a kisebbségi jogok megszerzésére, nem gördítenek többé olyan akadályokat eléjük, mint a múltban. Nyugat-Európában kb. az 1960-as évektől figyelhető meg az a szemléletváltozás, ami a kicsi, de őshonos nemzetek tekintetében fordulatot jelenthet. Ezeket ma minden területre etnikai-kulturális spektrumának alkotórészeként értelmezik, melynek asszimilációja a többségi nemzet megcsonkítását és veszteségét jelentené. Ilyen és hasonló megfontolásból a dél-tiroli kormány hivatalosan a ladinok évévé nyilvánította az 1985-ös évet (erre az évre esett a ladin ősről szóló első írásos emlék keletkezésének 2000. évfordulója). Hogy nem csupán üres gesztusról volt szó, rendezvények tucatjai igazolták, melyeket mind e sajátos alpesi nemzet tiszteletére szerveztek.

Az utóbbi két évtizedben sok, hasonlóan nem túl népes etnikum a nemzeti élet meglepő reneszánszát élte. Vajon a fassaladinerek és a Belluno tartományban élő ladinok esetében is így lesz-e ez?

Sorsunk Európa

A gazdaságilag fejlett Dél-Tirolban maguk az olaszok is magasabb életszínvonalon élnek, mint Olaszország más területein. Mivel e ténnyel ők is tisztában vannak, sikerült nagy részüket - legalábbis gazdasági téren - érdekeltté tenni az autonómia-megoldás sikeres megvalósításában. Nem elhanyagolható egy másik tényező sem, melyet most kezd tudatosítani mindkét nemzetiség tagja: a jelenlegi autonóm elrendezés mindenki számára lehetővé teszi, hogy természetes módon olvadjon bele az eltérő nyelvi struktúrába. Az országos statisztikai hivatal (Landesinstitut für Statistik der Autonomen Provinz Bozen-Südtirol) adatai szerint 1987-ben az olaszok 62,4%-a, a tiroli németeknek pedig 90,8%-a állította, hogy beszéli vagy legalábbis tökéletesen érti a másik nemzet nyelvét. A német nyelv ismerete a tartomány fővárosában, Bolzanóban élők körében a legalacsonyabb (54,2%), de a meranói járásban ez már 80,7%, sőt a brunecki járásban eléri a 87,7%-ot. A kétnyelvű lakosság aránya az elkövetkező időben előreláthatólag továbbra is nőni fog. Nyelvtudás tekintetében azonban a ladinok állnak a legjobban; ők ugyanis az anyanyelv mellett 99,9%-ban az olaszt és 92,3%-ban a németet is beszélik. A másik nemzettel való teljes értékű, közvetlen kapcsolatfelvétel lehetősége zöld utat biztosít az alsó fokú, pártos érdekektől mentes „diplomáciai kapcsolatok” ápolásának. Nyilvánvalóan a „másik fél” személyes megismerése a leghatásosabb eszköz a kölcsönös nacionalista előítéletek és sztereotípiák leküzdésében. Lám, ilyen változata is lehet az oly sokat emlegetett Európába vezető útnak.

Természetesen az új szervezeti szabályzat nem oldotta meg a nemzeti együttélés minden gondját-baját. Jelenleg is hallani a tiroli Alpokból irredenta hangokat, sőt az önálló tiroli állam kikiáltására is elhangzottak már felhívások. E mozgalmak hangadói előreláthatóan bátorítást fognak nyerni a volt szovjet blokk országaiban fellendülő nacionalista mozgatnak sikerei láttán. Talán az sem véletlen, hogy nem sokki a balti államok visszaszerzett függetlenségének nemzetközi elismerése után 1991. szeptember 15-én tüntetés zajlott a határ mindkét oldalán, melynek résztvevői önrendelkezési jogot követeltek Dél-Tirol számára. A másik oldalon viszont figyelmeztető jelként kell értelmezni az olasz neofasiszta

befolyás terjeszkedését; pártjuk a legutolsó parlamenti választásokon a legerősebb olasz politikai csoportosulásként szerepelt Dél-Tirolban.

Mégis úgy tűnik, az itteni fáradságos küzdelem után sikerült létrehozni egy viszonylag sikeres átmeneti modellt (melyet úgynevezett regionalizációnak is szoktak nevezni) útban Európa új politikai elrendezése felé. 1995-re várható az Osztrák Köztársaság Európa Közösség-beli felvétele, melynek keretében már az 1993-tól kezdődően csökkentenie kell államhatárainak jelentőségét. Hogy sikerül-e ezt a célt elérnie, Tirol is megtapasztalhatja az új, egyesített Európában.

Fordította: Takács Gabriella

PETR LOZOVIUK:

TYROL - A PROVINCE DIVIDED IN TWO IN A UNIFYING EUROPE

By sketching out the story of South Tyrol's attachment to Italy, and the development of the province's fate between the two world wars, the author focuses his attention on the factors which influenced the development of ethnic proportions. In addition to the significant variations of the pre-emptive right German-Italian agreement of 1939, and the subsequent post-World War II Gruber-de Gasperi agreements which partially eliminated the results of the former, the author considers the Italian states' resettlement policies as the last significant ethnic intervention.

Within the frames of the Trentino-South Tyrol region, the German and Latin peoples of the South Tyrol province have by this day developed into conventional minority communities in every respect, and on the basis of Austrian-Italian inter-state agreements, as well as on Austria's joining of the European Community, they can serve as groundbreaking models of cross-border ethno-regional organizations.

In the author's view, the working mechanism of the autonomy resolution which regulates the continuity of South Tyrolean ethnic relations, and the progressive expansion of bilingualism point to the fact that respect for the collective rights of ethnic communities and the process of integration do not necessarily oppose one another, in fact it seems exactly that their parallel development and success provides the solution with the least conflict.